

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Zarobotana. — Chalcocondylas az 1448-iki rigómezei hadjárat leírásánál említi a magyar szekérvárat és hogy a szekereken «vehabantur bombardæ plurimæ quas Zarobotanas nominant» (t. i. több ágyút vittek, melyeket zarobotanáknak hívták).

Arra nézve, hogy miféle ágyúfajta volt ez, fölvilágosítást kaphatunk *Francesco di Giorgio Martini* XV. századbeli írónak munkájából, melyet *Carlo Promis* egy régi kéziratból 1841-ben adott ki Turinban, a ki azonkívül egy másik munkájában *Dell' arte dell' ingegnere e dell' artigliere in Italia* (Torino 1841.) külön fejezetet szentelt a «Cerbottana» nevű régi ágyú fajtának, amint ezt olaszul hívják. Szerinte ilyenek («cerbottane» a régi szövegben) már Bresciának 1438-iki ostrománál szerepeltek (Muratori, *Rerum italicarum Scriptores* XXI. 803, 852.). A következő adatot Chalcocondylasból meríti 1448-ból (lásd fönnebb) és azonkívül idéz egy másik XV. századbeli író, *Paolo Santinini*nek kézirati munkájából, melyet Párisban őriznek s melyben a negyedik fejezet «De cerbotanis et bombardis» szól. E szerző szerint «bombarda cerbotana ad longe pilulas suas explit quia virtus unita est fortior (quam) dispersa, quia habet tubam longam». A cerbotana ágyú a golyóit messzire veti ki, mert (a lőpornak) egyesült hatása erősebb, mint széteszelve, mert hosszú csöve van. Később 1476-ban Orso degli Orsini ez ágyúfajtának kétféle nagyságát említi, nagyobbat és középszerűt (cento carrecte con le ducento *carbactane*, cento grosse et cento mezane) és az ágyús nevű nála «*carbactanero*». Még 1483-ban is a Ferrara városának rendeleteiben megtaláljuk említve a nevet (cerbottane), de már 1540-ben Biringuccio szerint a cerbottana, spingarda és cacciacornacchie (varjúfogó) nevű ágyúfajtákat elavultaknak tekintették és kijöttek már a használatból. Helyüket a colubrina fajták foglalták el. Mindezt Promis említett könyvéből idézem, kinek régi kéziratokból való idézeteit persze csak az illető könyvtárakban

lehetne ellenőrizni. Ugyancsak *Fromis* szerint volt *cerbottana ambulatoria* is poggiata sur una forcina che fa funzione di ceppo (egy villára helyezve, mely állványul vagy talpúl szolgál).

A *cerbottana* leírását más ágyúfajtáéival együtt szintén megtalálhatjuk *Francisco di Giorgio Martininek* említett *Trattato* című munkájában, a mely szerint:

«La settima (machina) e chiamata Cerbottana, lunga piedi 8 in 10, la pietra (di piombo) libbre 2 in 3 (tavola IV. 10).» Tehát 8 egész 10 láb volt a hossza és a golyónak (ólomból) súlya 2 egész 3 font. A szöveg nincsen nagyon tudományosan kiadva és azért nem ítéltjük meg, valljon a két szó «di piombo a régi kéziratban van meg, vagy pedig csak a modern kiadónak toldása. A régi szerzőknél ugyanis a golyónak neve «kő» (így példának okáért *Chalcocondylas*nál is *lithos*), mert ebből az anyagból készültek eredetileg. Ugyancsak *Martini* szerint a *cerbattana* és más hasonló fajta ágyúknál használt löpor 8 rész salétromból, 3 rész kénből és 2 rész szénből készült és a töltésre használt pornak súlya a golyó súlyának egy tized részét képviselte (10 per 100 la proporzione della polvere al peso della pietra). Az ágyúnak rajza is közölve van, mely egyszerűen egy hosszú vékony csövet ábrázol számos aronccsal, melyek valójánál is csővel együtt voltak öntve. Ezt a hosszú, vékony alakot különben már az ágyú nevéből is kitalálhattuk volna, mert *cerbottana* tulajdonképpen még mai napság is *füvő csövet* (spanyol *cerbatana*, francia *sarbatane* vagy *sarbacane*, német *Pusterrohr*) vagy *szócsövet* jelent; különösen a francziában a *szócső* jelentés egészen a felszínre került. Angolul *peashooter* a neve, azaz *borsólövő*, mert a pajkos gyerekek borsóval töltik meg a csövet. Furcsa, hogy *Bartal Antal Glossariumában* a *zarabona* szó alatt csak a *szócső*-t jegyzi fel és csak *Ducange* révén tudja, hogy ez lövészerszámfélét (*machinae jaculatoriae species*) is jelentett valaha.

Az ágyúcsőnek súlya nincsen megmondva sem *Martininél*, sem pedig a következő századbeli *Nicolo Tartalea* vagy *Tartagliánál*, a ki nem is említi a *cerbottanát*, a mi szintén a mellett látszik bizonyítani, hogy az ő idejében ezt az ágyúfajtát már nem használták (*Quesiti et inventioni diverse*, Venezia, 1546.). Ez az író egy három fontos ólomgolyót lövő *falconettonak* hosszát $5\frac{1}{2}$ lábnak és az ércznek súlyát 400 fontnak mondja.

Mint már volt alkalmam nemrég e folyóiratban említeni a «sereg-bontó ágyú» névnek használatára nézve *Comenius*nál (1643.) régebbi adatunk eddig nincs: ezért nem tudjuk mi volt a *zarabatana* neve

nálunk és hogy eshetőleg a *seregbontó* szó a *zarobotana* szóból eredt-e vagy nem.

Takáts Sándor említ két seregbontó ágyút öt csóvel egy 1660-iki összeírásból (*Magyar tüzes- és lövészerszámok* című cikkében a *Századok* 1908-i évfolyamában, 136. lap), de ezek nyilván az ú. n. Todtenorgel fajtához tartoztak.

KROFF LAJOS.

Lippay Balázs, Bocskay főkapitánya Kassa városához. Az igaz hit mellett s Magyarország mellett s az Istennek templomi mellett felfegyverkezett magyar keresztyén vitézlő rendeknek, kik mivelünk vannak, ezeknek főkapitányok.

Én Lippay Balázs tisztességes szolgálatom magam ajánlásának utánna Istennek szent fiáért minden csendességet s békességes megmaradást kívánok ő kegyelmeknek mind az mi keresztyén országunkban levő atyánkfiaival egyetemben.

Továbbá tisztelendő nemes uraim, kik az vármegyének feje és tanácsi vagytok, kérem ti kegyelmeteket, gondoljátok meg az mi keresztyén nemzetségünknek s édes hazánknak eddig való nagy inségét, nyomoruságát, holott ti kegyelmetek közül becsületes nemes uraim csak egy sem vala, az ki a német nemzettől áruló nevet nem hall vala, viszontag tudjátok, hitünkben s keresztyéni vallásunkban és az gonosz lelkiismeretű gonosz pogány ember, mint háboríta; ezeknek okáért hogy közülünk az Úristen szent fiának egyszer való áldozatjáért kigyomlálja őket mind az ő cselekedetekkel s hamis tudományokkal mi közülünk, erre indultattunk fel. Minket Isten úgy segítjen, Atya, Fiú, Szentlélek egy igaz Isten, hogy mi Magyarország mellett, az igaz hitnek vallásáért kezdettük el ezekkel a hadakozást, hogy az igaz hit köztünk megmaradjon, Magyarország békességre forduljon. Frigyünk az török császárral, tatár császárral így vagyon, három esztendőől fogván valamennyi rabot elvittek, ezeket im nekünk, az hol feltaláltathatjuk, mind visszaadják, tíz esztendeig semmi adót rajtunk nem kívánnak, tíz esztendő elmulván, tízezer forintot kíván Erdély s Magyarországon; ily ok alatt megigértük ezeket, hogy az mi határinkra szabad ne legyen önekiek jöniek se rablásképen, se csataképen, mivelhogy erről ily erős kötést tett hite s fogadása szerint, záloga közöttünk lévén, kívánta azt, hogy az német nemzetség mellett föl ne fegyverkezzünk, ellene török császárnak kardot ne vonjunk, erről is fogadást tettünk, ez alatt országunknak, határunknak célja tovább megyen, azon igyekezem, Isten engemet úgy segítjen, ez az

végezésünk. Azért hagyom, parancsolom, hogy az mi keresztyén országunknak megmaradása mellett felfegyverkezzetek, hozzánk jöjjetek, mi tőlünk békességet, Istentől tisztességet vesztek, ha ezeket cselekeszitek; de ha ebben mást gondoltok, mindjárt hozzánk nem jöttök. tudományt tesztek, protestálok az egy élő Isten előtt, az én hitem megszabadulását veszem, hogy semmi romlásnak én oka nem leszek, de valamely ti közületek fel nem fegyverkezik az igaz hit mellett, bizony maradása nem leszen sem vármegyéjében, sem városában, sem várában, mert tartozunk az mi édes hazánknak s nemzetségünknek, hogy szabadulása legyen ez sok inségtől, mindnyájan fölkelni, együtt élni-halni, valaki ennek az szép elkezdett dolognak velünk terhét együtt akarja viselni, hogy Magyarország békességben maradjon világ végezetéig, az Úristen mivelünk egyetemben áldjon meg.

Valaki ezt nem cselekszi, vagyon Isten, vagyon ember, vagyon tör, az ki az embereket megrontja; az emberi dolgot, az tört mireánk magyarázatok, hogyha mindjárt mi hozzánk nem jöttök, az kiknek irtunk, bizony fejenként meg kell halnotok. Kelt Gönczön Mindszent havának 28. napján anno 1604.

Lippay Balázs magyar keresztyén vitézlő rendeknek főkapitánya szolgál kegyelmeteknek, az kiknek illik.

Az kiknek az mi levelünk szól, bizonyos választ várunk ötöd napra, hogy jöttök-e avagy nem; ha az napra hozzánk nem jöttök, bizonyára megakarunk keresni benneteket.

Kiül. Adassék az kassai nemes uraimnak közönségesen az város-beli rendeknek kezekben.

Alatta más kézzel: Die 28 Octobris exhibitæ in curia et ibidem apertæ hora II. noctis. (Tehát éjjeli két órakor a városházán bontották fel.)

Eredeti papiroson, rányomott pecséttel, Kassa város levéltárában 5099 39. sz. a.

KEMÉNY LAJOS.

Katonai esküminták 1677-ből. Mióta Nagyvárad török kézrejutott (1660.), a török hódoltsággal érintkező erdélyi részek végvárrendszerében változás állott elő. Azok a végvárok, melyek eddig Erdélyt nyugat felől védelmezték, most vagy török őrseget nyertek, mint pl. Váradon kívül Borosjenő, Szalonta, Léta, Bajom stb., vagy pedig leromboltatván (pl. Székelyhid), várjellegüket véglegesen elvesztették. 1660 óta Erdély nyugati védelmi vonala már a tulajdonképeni fejedelemség területén húzódott végig, s így lett itt végvárrá *Kolozs-*

vár és Somlyó. Hadászati lag Kolozsvár volt jelentékenyebb s főleg Bánffy Dénes főkapitánysága alatt a kolozsvári őrség éberségén és ellenállásán tört meg nem egyszer a törökök hódolttató politikája.¹ Bánffy Dénes bukása után *Rhédey Ferencz* lett a kolozsvári főkapitány, de már jóval kisebb hatáskörrel; az ő idejéből származik az alább következő két eskümintá:

A kolozsvári őrparancsnokok eskümintája. (Forma juramenti magistrorum vigiliarum civitatis Colosvár.) Én N. N. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek egy bizony örök Isten, hogy az strázsamesterségnek tisztiben az mlgos úrtól tek. nemzetes kisérei *Rédei Ferencz* kolozsvári főkapitány uramtól és ugyan nemzetes keres-tarcasai *Vér Mihály* vicekapitány uramtól előmben adandó instructióm szerint mindenekben teljes tehetséggel eljárók, azoknak exequalója leszek, ha mit én kglmes uram s édes hazám és ez véghelynek javára s megmaradására való dolgokat előttem való tisztem rám biznak, azokat igazán, híven és tökéletesen elkövetem és elkövetni igyekezem és minden rámbizott és bizatandó dolgokban, expedialásokban, relatoriák irásiban és expeditiókban, executiókban, törvénytételekben, strásáltatásokban és egyéb militaris dolgokban fő- és vicekapitány uramék parancsolatjokból igazán, híven és tökéletesen eljárók és igaz rendet tartok; az én kglmes uramnak és édes hazámnak s ez véghelynek barátjának barátja, ellenséginek ellensége leszek, ha mit az ország s ez véghely és haza romlására, ártalmára, veszedelmére értenék, azoknak ellene állani tehetségem szerint igyekezem és az olyat, ha mit érthetek, titkon vagy nyilván valókat, fő- és vicekapitány uraiméknak, vagy ő kglmek itt nem lévén, ő kglmektől substituált tiszteteknek minden haladék nélkül megjelenteni el nem mulatom, titkon, nyilván, se haza s az véghely és az én kglmes uram ellen senkivel irás, izenet és semminemű prætexus alatt nem colludálok, tractálok és practicalok és az mit ez Kolozsvár város megmaradására, securitássára feltalálok, elkövetni igyekezem, az nemességet és annak szabadságát nem rontom, sem igyekezem rontani, hanem kit-kit az ő rendiben, törvényében és hivataljában megtartok. És magamat mindenekben úgy viselem s alkalmaztatom, mint az szegény haza java és előttem levő tiszteim parancsolatjok fogja kívánni, melyre meg is Isten engem úgy segélyjen s úgy adja lelkem üdvösségét.

Kivül megjegyezve; Pókai Márton in anno 1677. esküdt erre meg.²

¹ V. ö. *Az Erdélyi hódoltság és végvárai* cz. dolgozatommal. Hadtört. Közlem. 1912.

² Kolozsmegye 1605—41-iki jegyzőkönyvébe kötve.

A somlyai kapitányok eskümintája. Én N. N. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú. Szentlélek egy bizony örök Isten, hogy az somlyai kapitányságnak tisztiben előmben adott, vagy adandó instructióm szerént mindenekben igaz és hű leszek, az nemes országnak s az mi kglmes urunknak s ez véghelynek mindenekben javára, az előmenetelire s megmaradására teljes tehetségem szerént igyekezem, az mi kglmes urunknak s az véghelynek ellenségének ellensége, barátjának barátja leszek, idegen nemzettel, vagy az hazán kül valókkal, vagy akárkikkel is az országnak, s fejedelmeknek és ez véghelynek romlására, elidegenítésére sem titkon, sem nyilván, írás, izenet (így!) nem colludálok, tractálok, sem practicálok, az nemességnek rendit és annak szabadságát nem rontom, sem rontani igyekezem, hanem kitkit az ő rendiben és hivataljában, törvényében megtartok és megtartani igyekezem, megadván kinek-kinek illendő becsületét, dependentiám lévén mindazokban az mi kglmes urunktól és öngától, előmben rendeltetve méltóságos úri és főrendektől, sőt ha valamit az országnak s az mi kglmes urunknak s ez véghelynek romlására valakiktől, vagy idegen nemzettől értenék, mindeneket idején korán az én kglmes uramnak, vagy ő nga után az kiknek illik, hírré adom és megemlítem, melyre etc.¹

Dr. LUKINICH IMRE.

A wippachi huszáremlék. Jenő alkirály 1813 szeptember közepén Laibachig történt előnyomulása megakadt a *Hiller* vezette hadsereg támadó műveletei miatt. nemsokára pedig a francia sereg a Száva és a Dráva vonalának feladására és az Isonzo mögé való visszavonulásra kényszerült.

A szeptember 29-én Laibachból elvonult francia oszlopot az osztrák *Rebrovich* dandár követte. A dandár elővédjéhez beosztott 5. számú Radeczky huszárezred egyik közvitéze hőse történetünknek.

Október hó 3-án ugyanis az elővéd élén lovagolt *Rostás Pál* 5. huszárezredbeli közhuszár négy társával. Wippachnál (Laibach és Trieszt között) váratlanul a francziák utóvédjére bukkant e kis csapat.

Az öt huszár, *Rostás* buzdító szavaira, vakmerően nekiment az meglepett francziáknak és belőlük néhányat levágtak. Csakhamar azonban 60 főnyi gyalogcsapat és hét lovas vette körül huszárjainkat; *Erdődy Ignác*z nevű huszárt egy golyó leterítette, a többieket pedig megszalasztották. Egyedül *Rostás* tartott ki s egynegyed órán át

¹ Kolozsmegye id. jegyzőkönyvében.

hősiesen küzdött, míglen lovát alóla kilőtték, ő pedig sebektől elborítva, leroskadt. *Harmincz lövés érte a derék vitézt!*

Wippach lakói a távolból szemtanui voltak a hősiecs harcoknak. *A francziák távoztával a halott vitézt díszes temetésben részesítették, sírja fölé pedig emléket emeltek!*

Az emléket 1836-ban lovag Gramont nyug. százados — a ki Rostással együtt, mint ennek káplárja szolgált és szintén szemtanuja volt vitézi tettének — megújította s a történet színhelyéhez közel, egy magas nyárfa csoport alá helyezte.

1845-ben ezrede újította meg újólág az emléket és ezt október 16-án ünnepély keretében leplezte le a környék lakosságának nagy részvétele mellett. Ez alkalomból Rostás porait exhumálták, díszes koporsóba tették, a melybe egy tokban tettének leírását elhelyezték, miután ezt a temetésre összereglett közönség előtt felolvasták.

A sír fölé helyezett márvány emlékszobor egy életnagyságú huszárt ábrázol, a mint balkezevel egy kőre támaszkodik, jobb kezevel pedig kardját védőleg maga elé tartja. A négy láb magas talapzat egyik oldalán *magyarul*, másikon pedig *németül* a következő felirat örökíti meg *Rostás Pál* magyar huszár hőstettét:

ROSTÁS PÁL

a cs. kir. 5. huszárezred közhuszárja, a ki

1813 október 3-án

négy társával a hátráló ellenfél állását kikémlélvén, annak utócsapatát bátor elhatározással megtámadta, 60 gyalog és 7 lovas ellenségtől körülvéve LEONIDÁSként egy negyed órán át küzdött, a míg

30 lövés kioltotta fejedelméért és hazájáért hősi életét.

A vitéz bajtársnak méltó emlékéül emelte a cs. kir. 5. huszárezred.¹

T. K.

¹ G. R. Amon von Trauenfels Geschichte des k. k. Feldmarschall Graf Radetzky Husaren — Regiment No. 5. Wien, 1885.